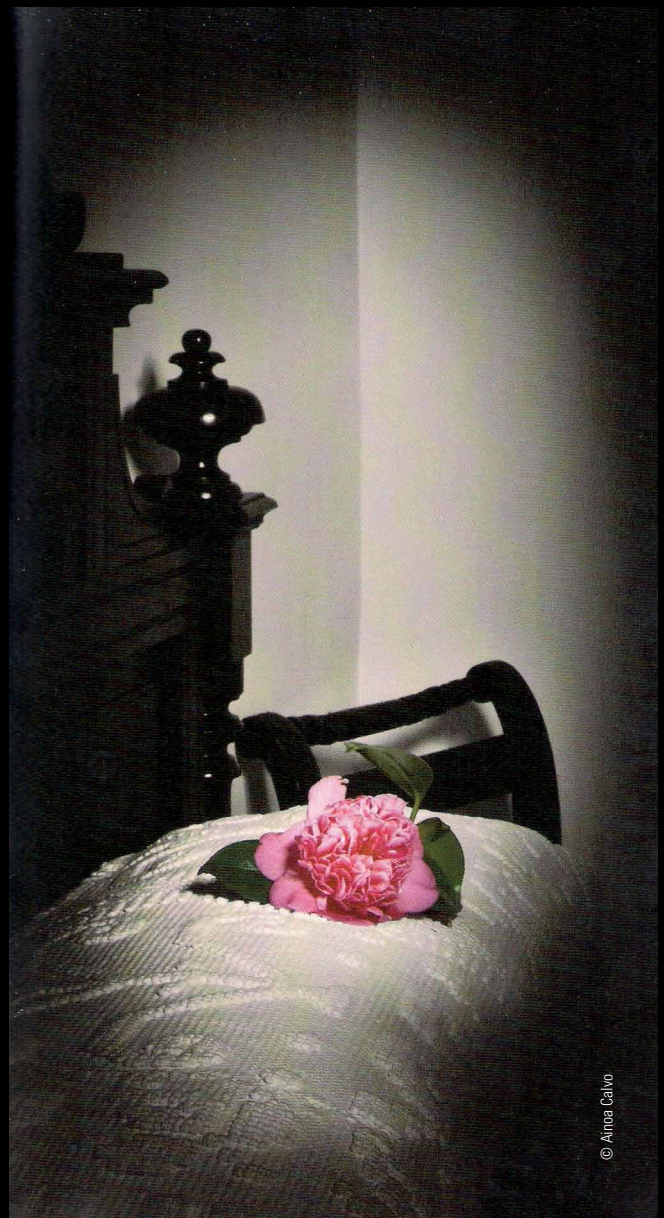

l ante aquel silencio mudo: 150 anos de Cantares gallegos

*“l ante aquel silencio mudo
que a trubar naide alí chega,
antre aquel ¡xa fun! tan rudo,
vese inteiro un nobre escudo
que a desir non son se nega”*

(Cantares Gallegos)

© Ainea Calvo

Cando este número do Terra e Tempo sae ao público, xa andado 2014, aínda ecoan na rúa os discursos, as análises ou as músicas conmemorativas dos 150 anos da publicación de Cantares Gallegos. Celebrarmos os fitos da historia da literatura galega é unha boa desculpa para voltarmos a vista ás grandes obras e revisarmos os estudos críticos sobre elas.

XOÁN COSTA

Licenciado en Filoloxía Galego-Portuguesa pola Universidade de Santiago. Amplía estudos na Universidade de Lisboa durante o curso 1981-1982. Profesor de Lingua e Literatura Galega no IES Menéndez Pidal da Coruña desde 1985. Director entre 1985 e 1987 da Revista Agália. Autor de estudos, artigos sobre lingua e sobre literatura galega presentados a diferentes congresos. Ten numerosas colaboracións en publicacións periódicas así como en libros. Presidente da Asociación Socio-Pedagóxica Galega e de Sermos Galiza

O trienio 2010-2013 é, no calendario rosaliano, un tempo de efemérides: 125 aniversario da súa morte (2010); 175 aniversario do seu nacemento (2012) e 150 aniversario da publicación de *Cantares Gallegos*. En 2010 o mundo oficial non homenaxeou a escritora, mais algún mocho debeu voar por enriba do mundo académico e das institucións porque desde aquela se sucederon os estudos e publicacións sobre a súa obra. Agora, en 2013, certamente, non pasou en silencio a celebración.

A Real Academia Galega, a Fundación Rosalía de Castro, O Consello da Cultura Galega, as Universidades e mesmo o Parlamento e a Presidencia da Xunta tiveron os seus actos e o seu protagonismo. Tantos foron os actos, tantas foron, nalgún caso, as présas por ser cada día máis rosalianos que mesmo, paradoxos, o que estaba édito se difundía como inédito e o verdadeiramente inédito pasou, por veces, desapercibido. Ora, pasado 2013, ese furor rosaliano

de quen se converteu a Rosalía por mor de unha efeméride, baixa a garda e decae ou, noutros casos, tórnase maina compracencia desgaleguizadora promovendo a visión dunha Rosalía case arrependida de ter escrito en galego.

Mais se agora o mundo oficial participou, foron as asociacións culturais de base, sempre atentas a estes aniversarios, as que celebraron con máis intensidade o evento. Entre elas, salientamos Asociación de Escritoras e Escritores en Lingua Galega e o seu Manifesto, reafirmando "na nosa reivindicación da recuperación dun status máis xusto, equitativo e equilibrado para o galego".

Organizáronse recitais de poemas do libro en multitude de escolas e institutos todo ao longo de Galiza. Mesmo, e non deixa de ser unha achega ben conmemorativa, o libro inaugural da etapa moderna da nosa lingua foi publicado, completo, en ruso, na Universidade de San Petersburgo, baixo a dirección de Elena Zernova.

Grupo de teatro da Sociedade Cultural "Medulio" de Ferrol representando "O mundo segundo Rosalía"

CONGRESOS. O Consello da Cultura organizou, para a ocasión, o Congreso Internacional *Rosalía de Castro no século XXI. Unha nova ollada*, que se prolongou durante cinco días, repartidos ao longo de cinco meses, entre febreiro e xuño, e onde interviñeron máis de sesenta especialistas.

O Congreso tería como obxectivos declarados:

1. Amosar a vixencia da obra de Rosalía no século XXI e alentar o seu aprecio por parte do público galego e non galego de todas as xeracións.
2. Acoller e poñer de relevo as novas perspectivas de análise que se foron producindo nas últimas décadas, despois do extraordinario pulo que para os estudos rosalianos supuxo o Congreso Internacional sobre Rosalía de Castro e o seu tempo, que tivo lugar en 1985.
3. Estimular novas lecturas críticas da obra rosaliana para propiciar o avance do seu coñecemento.

As intervencións están xa na Mediateca, e, cando se publicaren as Actas poderemos comprobar se respondeu aos obxectivos declarados e mesmo comparar os traballos aquí presentados cos do Congreso Internacional de *Estudios sobre Rosalía de Castro e o seu tempo* celebrado tamén en Santiago de Compostela en 1985.

No sitio web do Consello aparece unha valoración do ano Rosalía e, entre as accións destacadas, salientan, ademais do Congreso, a coedición da primeira edición de *Cantares Galle-*

gos, a celebración do concerto infantil "No bico un cantar", o "Concerto das Letras", no que numerosos compositores galegos achegaron pezas en homenaxe á escritora e o libro *Cantares para Rosalía*, unha publicación con CD de audio no que nove poetas galegos de diferentes xeracións dialogan coa obra de Rosalía de Castro.

A REVISIÓN CRÍTICA. Non é obxectivo destas páxinas presentar un relato exhaustivo, mais si mencionar algunhas obras que constituíron un fito na interpretación da obra rosaliana, aínda que fiquen fóra da cronoloxía deste evento.

Comezamos por *Análise Sociolóxica da obra de Rosalía de Castro* (1988), tese de doutoramento de Francisco Rodríguez, a primeira presentada nunha universidade galega sobre a escritora, que significou un salto cualitativo no coñecemento do mundo e da experiencia rosalianas.

En 2010, a publicación *A festa da palabra silenciada* "sumase ao evento ofrecendo un monllo de lecturas ensaísticas vertebradas arredor da polifacética creativa da nosa poeta nacional por excelencia" Para iso o número anual, o 26, destinase, segundo reza o título, a *Actualizar a Rosalía*.

No mesmo ano 2010 o Premio Vicente Risco en Ciencias Sociais era gañado polo ensaio *O clamor da rebeldía. Rosalía de Castro: ensaio e feminismo* de Mª Pilar García Negro e, ademais, a Asociación Socio-Pedagóxica Galega asumía a publicación, actualizada e ampliada, da que foi inicialmente tese de doutoramento de Francisco Rodríguez e hoxe é a monumental obra *Rosalía de Castro, estranxeira na súa patria (a persoa e a obra de onte a hoxe)* (2011). Mantendo o rigor analítico e o manexo de fontes históricas abondosas, característicos do seu autor, é este un texto de fácil, entretida e suxerinte lectura, un libro que nos vai descubrir a personalidade auténtica de Rosalía, libre dos prexuízos e estereotipos aínda dominantes. Un libro que, sen deixar de ser unha

análise específica dunha obra literaria concreta, tamén axuda a visualizar, de forma efectiva, a súa autora.

Da estrutura do poemario, da razón do seu título, da revolta e ousadía que significou na súa época, da ilusión e a esperanza con que foi escrito, mais tamén de como e por quen foi manipulada a memoria da autora fálanse nun outro libro de Mª Pilar García Negro, o volume titulado *Cantares gallegos, hoxe. Unha lectura actualizada de Rosalía de Castro* (2013).

O volume XXVI dos Cadernos Ramón Piñeiro, sob o título "Rosalía na cobiza do lonxe" ofrece un conxunto de catorce colaboracións de especialistas na obra de Rosalía de Castro precedidas dun texto de Álvaro Cunqueiro. Analizan aspectos diversos da poesía, da biografía, do contexto cultural, das relacións con outros escritores etc.

BIOGRAFÍAS, INÉDITOS E EDICIÓN DE CANTARES. *Sen agardar a Ulises. Vida de Rosalía*, é o título dunha biografía da autora asinada por Manuel Lorenzo Baleirón e promovida pola Fundación Rosalía de Castro. O título está tirado dun poema de *En las orillas del Sar*.

A obra, de venda exclusiva na loxa da propia fundación, non distribuída por tanto nas librerías do país, conta con versión ao castelán, realizada polo propio Manuel Lorenzo Baleirón; ao inglés, da autoría de John Rutherford; e ao francés, de Christine García. Segundo declaracións do propio autor, xa que carece de citas e referencias biblio-

gráficas ou dunha nota inicial que nola sitúe, a obra partiría dos traballos de María Victoria Ruiz de Ojeda sobre Rosalía e de Xosé Ramón Barreiro sobre Murguía, combinada con información tirada dos periódicos da época, das cartas, etc. E pretende chegar de forma sinxela á vida de Rosalía para a presentar a todos os públicos, debuxando unha Rosalía forte, culta e as súas múltiples facetas da vida.

O profesor Ramón Torrado nun artigo publicado baixo o título "Negra ausencia de contento" na revista Casa da Gramática número 38 (xullo, 2013), que edita o I.E.S. Virxe do Mar de Noia, deu noticia e publicou un texto "Dinche o corazón na man", sinalando:

"Poema moi descoñecido, posiblemente inédito, que probablemente é obra de Rosalía na época de compondos *Cantares gallegos*. No mesmo lugar onde se encontra, hai unhas trinta cantigas manuscritas, das cales máis de vinte non aparecen nos Cantares. Tal vez Rosalía tamén as pensaba nun principio glosar".

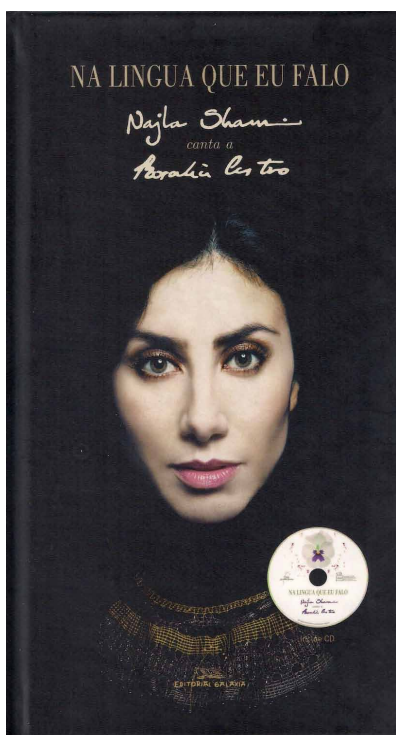
En xaneiro de 2014 a RAG, dá noticia da descuberta duns manuscritos autógrafos con versos descoñecidos, poemas e fragmentos inéditos que segundo se indica en nota da propia entidade "Botan nova luz sobre os inicios da súa carreira literaria en galego e -dun xeito especialmente revelador- sobre os últimos pasos da súa obra en castelán". Estes textos deberían, en palabras do secretario da Fundación Rosalía de Castro ser "un ramo excepcional ao ano do sesquicentenario da

Cesáreo Sánchez, Presidente da Asociación de Escritores e Escritoras en Lingua Galega, na conmemoración do Día de Rosalía organizado en Bonaval

Rosalía de Castro, estranxeira na súa patria

(a persoa e a obra de onte a hoxe)

Francisco Rodríguez

publicación de Cantares". Mais resultou que os presuntos inéditos manuscritos non eran tal e correspondían cos publicados por Ramón Torrado na Casa da Gramática número 38 (xullo, 2013) citada antes.

En xullo de 2013, con motivo dunha exposición conmemorativa do 150 aniversario de Cantares, o presidente da Fundación Rosalía dá conta do achado dun exemplar da primeira edición de Cantares que ten como particularidade, ademais da orixinal dedicatoria autógrafa de Rosalía, segundo X. Luís Axeitos, "un altísimo valor documental pola confianza dunha carta inédita e a valoración da mesma por parte do posuidor do libro, Ramón Segade Campoamor. (...) A autora da carta, a escritora Cecilia Böhl de Faber, estaba na data da misiva, 24 de xaneiro de 1864, no cumio da súa fortuna literaria en España. E desde esa elevada perspectiva quere dar consolo a Rosalía, destinataria da misiva, advertíndoa contra do "indeferentismo literario de nuestra época". Probablemente sexa esta afirmación de Fernán Caballero a que xustifique en gran parte o escrito de Segade, amigo do matrimonio Rosalía-Murguía. En efecto este fai transcribir, ofendido, a carta da escritora costumista porque a considera como un aval de calidade artística fronte dos silencios dos escritores galegos. Son inequívocas as palabras finais da nota de Segade: "¡Válgale esto de compensación al abandono en que la tienen sus paisanos. (Sermos Galiza, número 60, 15 agosto 2013) Tamén aparecería con

este libro unha fotografía de Rosalía descoñecida até o momento.

No número 44 de Sermos Galiza Francisco Rodríguez dá conta da descuberta dun poema: "É un poema composto de once orixinais liras sextinas, destinado a servir de recibimento e salutación ao dirixente progresista Olózaga, que ía visitar a cidade de Santiago, após ter estado na Coruña. Amigo de Murguía e excelente orador parlamentario, seguramente foi escoitado por Rosalía nalgunha sesión do Congreso ou nalgún acto público, como se desprende do texto"

Finalmente, cabe destacar que houbo catro edicións de *Cantares gallegos*: El Patito Editorial, de Santiago, ofreceu o vol. II da súa Rosalía ilustrada; Xerais presenta como primeira entrega dun proxecto de edición da obra completa de Rosalía un volume de Cantares realizado, notas e longos comentarios, por Anxo Angueira; Edicións do Cerne fai unha edición facsimilar cuns breves apontamentos sobre as edicións publicadas a cargo de Charo Crespo; por último, a Xunta, o Parlamento e o Consello da Cultura son responsábeis dunha nova edición facsímile (había xa varias outras) dos *Cantares* de 1863.

PRESENZA NAS TIC. Mais tamén as Tecnoloxías da información e a comunicación (TIC) e as novas formas de lectura teñen atraído a atención da obra rosaliana. Neste sentido, cabe salientar a iniciativa da Asociación Socio-Pedagóxica Galega de abrir un portal, xa en 2010, sob o título *Daquelas que cantan* (<http://bitaculas.as-pg.com/literaria/>) onde, semana a semana, se foron publicando todos os poemas de *Follas Novas* e *Cantares Gallegos*. A AS-PG abriu esa bitácula coa intención de publicar textos literarios galegos para poderen ser lidos directamente sobre o computador e ao mesmo tempo que os lectores e lectoras poidan aportar os seus comentarios a través da bitácula, chegando deste xeito a unha "crítica literaria" colectiva e non pautada por moldes académicos.

O interese da AS-PG por Rosalía levou a entidade a crear "cazas do te-

Pasado 2013, ese furor
rosaliano de quen se
converteu a Rosalía por
mor de unha efeméride,
baixa a garda e decae

souro" e outras actividades destinadas ao uso escolar e mesmo a incluír no Trivial.gz, un xogo de trivial en liña con máis de oito mil usuarios e usuarias rexistradas, un tema sobre Rosalía con varios centos de preguntas.

Tamén cabe destacar a publicación de textos de Rosalía en formatos específicos para dispositivos de lectura electrónica. O *Conto Gallego*, *Cantares Gallegos* e *Follas novas* xa dispoñen de versión electrónica, neste caso por iniciativa de Sermos Galiza que os disponibiliza na súa loxa a 0,90 euros. Esta empresa anuncia a vontade de pór no mercado toda a obra de Rosalía para estes novos formatos.

PRENSA ESCRITA. Desde o mes de xullo de 2013 e até o mes de decembro o semanario Sermos Galiza publicou unha páxina completa, nun total de 22 números, patrocinada pola sociedade cultural Medulio de Ferrol e a Deputación da Coruña na que diversos autores e autoras analizaron a vixencia de Cantares en diferentes ámbitos, desde o académico ao máis persoal, pasando polas recreacións musicais, pola revisión crítica da obra rosaliana, etc. Constitúen unha interesante serie que se viu completada coa edición dun A Fondo do propio semanario publicado co derradeiro número de 2013.

CINEMA E RADIO. O cinema é unha forma ideal para a divulgación literaria, desde o ano 2010 a AS-PG organiza e xestiona o certame de curtometraxes *Curtas para Rosalía* que este

ano 2013 alcanza a cuarta edición. O certame, que nun principio atendía unicamente obras de Rosalía, está hoxe aberto á participación con calquera temática da literatura galega.

Por outro lado, o Diario Cultural da radio galega, promove sob o título *De cantares hoxe* unha reelaboración de textos rosalianos. Perto de 40 poetas recrean os poemas do libro de Rosalía nun diálogo coas poéticas do século XXI.

ROSALÍA, LETRISTA DO ANO. Na edición dixital de Sermos Galiza, cuxo texto tomamos case na súa totalidade, escribía Carme Vidal que se algunha conclusión se pode tirar do 2013 é que Rosalía se consolida como a maior letrista para a nosa música. Uxía, Tempo Catro, Najla Shami, Naid, Xosé e Xiana Lastra con María Manuela e Mini e Mero, Narf, Joaquín Pixán con Alejandro Zabala e A Cada Canto, entre outras propostas, puxeron música aos seus poemas.

Naid con "Rapoemas" ou Abe Rábade, Anxo Angueira e Guadi Galego con "Rosalía XXI" adiantaron o que sería o grande ano de Rosalía como letrista, na estela de Amancio Prada, Los Tamara ou Luz Casal, todas elas voces para a grande poeta que vería como o 2013 coa conmemoración dos 150 anos da publicación de "Cantares Gallegos" se convertería tamén nunha explosión de publicacións nas que os seus poemas pasarían a ser cancións nos máis diversos ritmos, en ampla variedade de estilos.

Os corredores do IES Chan do Monte (Forcarei) con ilustracións sobre poemas de Rosalía feitas polos nenos para conmemorar o 150 aniversario de Cantares

María Pilar García Negro guiando un percorrido pola Casa da Matanza, en Padrón

A CADA CANTO: "ROSA D'ADINA".

A proposta de A Cada Canto pecha o ano de Rosalía con "Rosa d'Adina" (Músicas de Salitre), seis poemas trasladados á voz de Guadi Galego e Xabier Díaz coa guitarra de Guillermo Fernández e o acordeón de Xosé Lois Romero, unha formación que por segunda vez asinaría un disco, logo de se apresentar cunha proposta que nacía polo encontro dos catro músicos sen, en principio, aventurar continuidade. "Dende a Limia", "Tecín", "Este meu camiño", "Levoume o río", "Onde pousei a infancia" e "Aló" son os seis poemas que A Cada Canto recolle no seu disco.

NARF: "NAS TARDES ESCURAS".

Unha proposta nova e unha Rosalía distinta á que até agora temos sentido é a que nos achega Narf, nome musical de Fran Pérez, no libro-CD "Nas tardes escuras" (El Patito Editorial). Cunha traxectoria claramente afincada no mundo do rock e un encontro nos últimos tempos coa música de raíz de ori-

xe africana, Narf toma todo o seu fardel para elaborar unha lectura persoal e única de Rosalía, potente, vibrante, coa filosofía do rock que fai esquecer calquera posibilidade de tirarlle a enerxía e a forza dos seus versos.

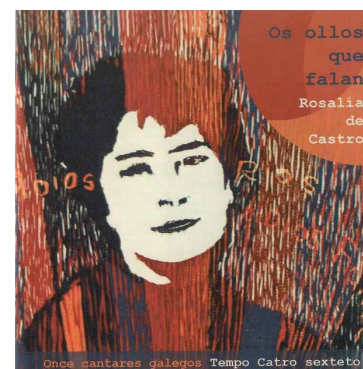
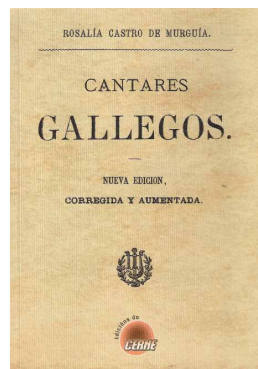
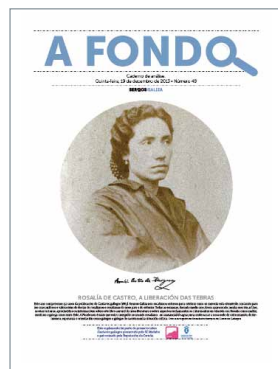
Narf abraza Rosalía con voz e guitarra en doce temas, maiormente tirados de Follas Novas, versos directos, coa forza da autora á que lle imprime a solidez da súa guitarra. En "Nas tardes escuras" nada lembra á Rosalía xa cantada. Todo é novo, distinto, desgarador como o rock de esencia por veces, abeirando o pop noutras. Nalgún dos temas, Narf quixo que o poema se impuxese de maneira especial sobre a súa guitarra e deixouno ir case só, coma se un recitado se tratar.

TEMPO CATRO: "ROSALÍA DE CASTRO, OS OLLOS QUE FALAN".

Publicado pola AS-PG, o CD, "Rosalía de Castro. Os ollos que falan" preséntanos a Rosalía máis viva e combativa, en clave de folk, música clásica, jazz ou tango, unha variedade de rexistros que ofrecen unha maneira distinta de cantar a poeta. A voz de Begoña Lorenzo xunto coa música de Andrés Pazos, Suso Iglesias -autores da música-, Javier Cedrón, Antonio Romero e Pablo Salgueiro de Tempo Catro, dánlle a nova sonoridade aos versos da poeta en once cancións que teñen como base outros tantos poemas de "Cantares Gallegos", no 150 aniversario da súa publicación. Cabe salientar que este traballo é o único centrado exclusivamente en Cantares Gallegos, chegando a musicar un 30 % do libro.

NAJLA SHAMI: "NA LINGUA QUE EU FALO".

O novo traballo de Najla Shami recolle poemas de Rosalía musicados pola propia autora ademais de pezas propias nas que se achega ao universo rosaliano. Najla Shami é compositora e cantora de orixe palestina e nacida en Santiago. Jazz, funk, blues, música de orixe árabe, brasileira ou galega mestúrase na súa traxectoria e marcan a liña coa que autora, cun canto intimista, se achega agora a Rosalía.

UXÍA: “ROSALÍA PEQUENIÑA”

Rosalía pequeniña sería hoxe, como daquela, unha nena guerreira, gustaríalle o rock tocado con gaita e vestiría de punki”. Así presenta á autora de “Cantares Gallegos” a escritora Begoña Camaño no limiar que abre o disco-libro no que Uxía ofrece novos ritmos para que as crianzas canten á poeta. Recolle os seus poemas nun amplo abano de ritmos, desde a muíneira ao rock.

Uxía contou para este traballo coas voces de Sés, Guadi Galego, a Señora Carme ou Aline Franzão. “Como chove miudiño”, “Has de cantar” “Paseniño”, “Miña santiña, miña santasa”, “Alborada” ou “Maio longo” son algúns dos poemas musicados nun disco que inclúe tamén unha recreación do poema de Curros dedicado a Rosalía.

XIANA E XOSÉ LATRA «A MIÑA PRIMEIRA ROSALÍA».

“A miña primeira Rosalía” (Xerais) xunta un amplo grupo de artistas que van desde María Manuela -que tamén ilustra o libro CD- a Mini e Mero, Rodrigo Romaní ou Nani García, coordinados por Xosé e Xiana Lastra. O traballo xunta biografía, antoloxía e doce poemas musicados e cantados, entre eles, “O forno está sin pan”, “Vente, rapasa”, “Tecín soia”, “Negra sombra”, “A xustiza pola man” ou “Máis o que ben quiexo un día”.

JOAQUÍN PIXÁN E ALEJANDRO ZABALA “CANTARES GALLEGOS”.

Editado por Andante Producciones xunto coa Consellaría de Cultura, en “Cantares gallegos. Músicas para o

150.º aniversario da súa publicación” o tenor Joaquín Pixán e o pianista Alejandro Zabala recollen poemas de Rosalía musicados por compositores como García Abril, Gaos e Octavio Vázquez. Canda eles, Joaquín Rodrigo, Jesús García, Jesús Legido, Juan Durán ou Tomás Marco asinan músicas para os poemas de Rosalía que Joaquín Pixán interpreta coa súa voz.

Finalizamos este percorrido. Queremos facelo cunha cita de Aurora López e Andrés Pociña tirada dun texto co que estes autores fechaban a serie de colaboracións que, de xullo a decembro, se publicaron en *Sermos Galiza*, auspiciadas pola Sociedade Cultural Medulio de Ferrol: “Nestes 150 anos o estudo de Rosalía acadou cumes importantes: imos resumilos (só algún exemplo: ninguén se sinta relegado) en toda unha vida de investigación, a de Ricardo Carvalho Calero; nun libro exemplar, *Análise sociolóxica da obra de Rosalía de Castro* (1988; 1911) de Francisco Rodríguez; unha Bibliografía crítica como poucos escritores ou escritoras do mundo enteiro teñen (1990-1993). Emporiso, como se atopa hoxe a intención obviamente revolucionaria de Rosalía contida no libro *Cantares gallegos*? É por fin o galego a lingua desta terra, como quería a poeta? Cúmprese, dentro e fóra, a visión desta terra como demanda Rosalía nas últimas palabras do prólogo do libro que celebramos? Cómpre ler outra volta *Cantares gallegos*, outra máis, a ver se dunha vez por todas se entende esta excepcional reivindicación dunha lingua e dunha nación” ■